

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЖЕЖНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ

Оксана ІВАЩЕНКО (Черкаси)

Стаття присвячена проблемі формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби. У статті представлена структурно-функціональна модель формування психолого-педагогічної компетентності, а також розкриті її складові. Увага акцентується на необхідності врахування педагогічних умов формування психолого-педагогічної компетентності. У статті окреслено етапи формування і позначено компоненти психолого-педагогічної компетентності.

Статья посвящена проблеме формирования психолого-педагогической компетентности будущих специалистов пожарно-спасательной службы. В статье представлена структурно-функциональная модель формирования психолого-педагогической компетентности, а также раскрыты ее составляющие. Внимание акцентируется на необходимости учета педагогических условий формирования психолого-педагогической компетентности. В статье очерчены этапы формирования и обозначены компоненты психолого-педагогической компетентности.

Ключові слова: психолого-педагогічна компетентність, педагогічні умови, модель, компоненти психолого-педагогічної компетентності.

Постановка проблеми. Розбудова державності України, побудова нового гуманного, демократичного суспільства висуває на передній план проблеми, пов'язані з підготовкою компетентного фахівця, здатного адекватно сприймати зміни в суспільному житті, проявляти свідому активність, спрямовану на приведення власних внутрішніх резервів у відповідність до зовнішніх, іноді складних умов життя. Аналіз стану проблеми формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби в теоретичному та практичному аспекті зумовлює необхідність розробки моделі формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх пожежників-рятувальників.

Метою статті є розкриття особливостей впровадження структурно-функціональної моделі формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби у навчальний процес ВНЗ.

Аналіз наукових досліджень. Поняття моделі розглядалося у дослідженнях К. Плиско [4], В. Штофа [5] та ін. В. Штоф називає моделлю «будь-яку систему, яка є уявною або реально існує, та знаходиться у взаємозв'язку з іншою системою» [5]. К. Плиско стверджує, що «моделювання дає змогу уявити об'єкт, проникнути в його глибину, розпізнати складові елементи й описати важливі теоретичні питання досліджуваної проблеми» [4]. Моделювання ефективно використовується в різних галузях науки, зокрема і в педагогіці, де відображає реальний педагогічний процес або явище.

Слово «модель» походить від латинського слова «modus, modulus», що означає: міра, образ, спосіб і т. п. У філософському словнику «модель» (лат. *modulus* – міра, зразок) – об'єкт-замісник, який в певних умовах може замінювати об'єкт-оригінал, відтворюючи його властивості і характеристики. Відтворення здійснюється як в наочній (макет, пристрій, зразок), так і в знаковій формах (графік, схема, програма, теорія) [2, с. 54]. У великому психологічному словнику модель окреслено як «спрощений уявний або знаковий образ об'єкту або системи об'єктів, що використовується як їх "заступник"» [1, с. 76]. В оксфордському тлумачному словнику «модель» окреслено як «ідеал, стандарт, приклад, встановлений як гідний імітації або копіювання» [3, с. 76]. У тлумачному словнику російської мови термін «модель» має таке визначення: «зразковий екземпляр, з якого знімається копія, зразок для виготовлення чого-небудь; відтворення або схема чого-небудь, зазвичай в зменшеному вигляді; допоміжний об'єкт (або система), замінюючий об'єкт, що вивчається, представлений в найбільш загальному вигляді». Існує ряд загальних вимог до моделей: адекватність – досить точне відображення властивостей об'єкту; повнота – надання одержувачеві всієї необхідної інформації про об'єкт; гнучкість – можливість відтворення різних ситуацій у всьому діапазоні зміни умов і параметрів; трудомісткість розробки має бути прийнятною для наявного часу і програмних засобів. Моделювання – це процес побудови моделі об'єкту і дослідження його властивостей шляхом дослідження моделі. Моделювання передбачає два основних етапи: розробка моделі, її дослідження та висновки.

Метою створення представленої нами моделі є формування у майбутніх пожежників-рятувальників психолого-педагогічної компетентності шляхом надання теоретичних знань, умінь та навичок, які сприяють їх професійному становленню. Аналізуючи досліджувану проблему, виділяємо такі педагогічні умови, що дозволяють ефективно досягти поставленої мети (основні з них): збагачення змісту навчальних програм, методичних дисциплін та психолого-педагогічної літератури мотиваційними компонентами, що передують формуванню психолого-педагогічної компетентності; створення викладачами освітнього простору з орієнтацією на формування психолого-педагогічної компетентності; стимулювання студентів до оволодіння психолого-педагогічною компетентністю засобами інтерактивних методів; робота викладачів над усвідомленням студентами ролі отриманих знань, цінностей, перспектив майбутньої професії; актуалізація викладачами позитивного емоційного фону по відношенню до професійного зростання; стимулювання інтелектуальних, пізнавальних процесів студентів, їх прагнення до саморозвитку, самовиховання; залучення студентів до комунікативної активності (більш детально представлено в

рис. 1. Модель реалізації системи формування психолого-педагогічної компетентності фахівців пожежно-рятувальної служби).

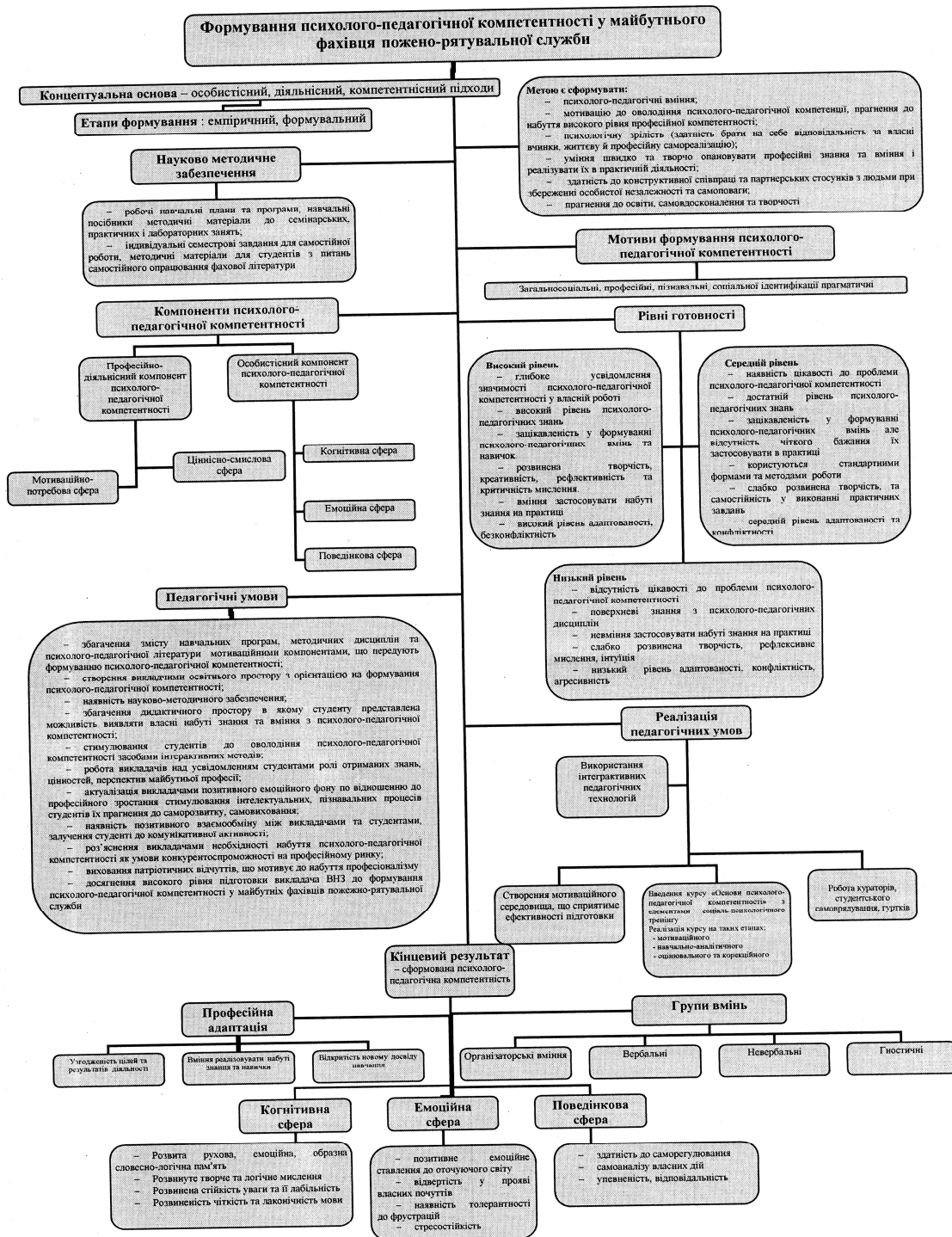

Рис. 1. Модель реалізації системи формування психолого-педагогічної компетентності фахівців пожежно-рятувальної служби

Розглянемо рис. 1. Модель реалізації системи формування психолого-педагогічної компетентності фахівців пожежно-рятувальної служби. Реалізація педагогічних умов здійснюється шляхом створення мотиваційного середовища, що сприятиме ефективності підготовки студентів; введення курсу «Основи психолого-педагогічної компетентності», метою якого є формування психолого-педагогічної компетентності у майбутніх пожежників-рятувальників; роботи кураторів, психологів, студентського самоврядування, гуртків тощо. Концептуальною основою формування психолого-педагогічної компетентності у майбутнього фахівця пожежно-рятувальної служби є особистісний, діяльнісний та компетентнісний підходи. Цінним у контексті формування психолого-педагогічної компетентності є особистісний підхід, який передбачає індивідуальний підхід до кожного студента.

Впровадження особистісного підходу у навчальний процес сприяє формуванню у студентів таких якостей: прийняття світу та інших людей такими, якими вони є; відчуття потреб та можливостей інших людей, безцінність, безконфліктність у спілкуванні з оточуючими; здатність децентрувати увагу і наближатися до інтересів інших; формування системи гуманістичних цінностей, яка не суперечить індивідуальній неповторності оточуючих людей та сприяє творчій реалізації у соціумі; сформована рефлексія, прагнення до самовдосконалення, відкритість до освоєння нового досвіду тощо; вміння опановувати професійні знання в їх цілісності; комфортне відчуття в ситуаціях спілкування [4, с. 45].

Формування психолого-педагогічної компетентності передбачає освоєння студентами ряду психолого-педагогічних дисциплін. Важливою ланкою у формуванні психолого-педагогічної компетентності є знання основ педагогіки, що передбачають окреслення предмету та задач педагогіки, категоріального апарату, методичних досліджень в педагогіці, методів та логіки дослідження педагогічних явищ, принципів педагогічних досліджень, методологічної культури педагога, культурологічних принципів в організації педагогічного процесу, гуманістичного підходу в організації навчання, інноваційної політики, видів педагогічної діяльності, видів виховання. Для формування психолого-педагогічної компетентності у майбутнього фахівця пожежно-рятувальної служби необхідні психологічні знання, що передбачають наявність знань у галузі психології діяльності в особливих умовах, соціальної, педагогічної, інженерної психології.

Педагогічні умови розвитку психолого-педагогічної компетентності враховують види діяльності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби, як то: командна, виховна, адміністративно-господарська. Метою нашого дослідження було виокремлення у кожному виді діяльності

педагогічного компоненту, який необхідно розвинути. Так, командна діяльність актуалізується під час бойових дій, ліквідації пожеж, наслідків стихійних лих тощо. Спробуємо виокремити педагогічні компоненти у діяльності пожежників-рятувальників: проведення заходів з дотримання правил безпеки праці, протипожежної охорони, із захисту оточуючого середовища у освітніх закладах, планування навчально-виховних заходів, навчання та виховання підлеглих, проведення заходів зі згуртованості колективу та зміцнення дисципліни.

Професійно-діяльнісний компонент готовності майбутніх фахівців пожежників-рятувальників до реалізації психолого-педагогічної компетентності розглядається як процес, де професіонал здатен реалізувати набуті психолого-педагогічні знання. Даний компонент формується в процесі навчання майбутнього фахівця пожежно-рятувальної служби. Професійно-діяльнісний компонент психолого-педагогічної компетентності охоплює систему важливих професійних знань та вмінь: здійснювати аналіз педагогічної ситуації; здійснювати аналіз компетентності учнів з проблеми психолого-педагогічної компетентності; вміння перетворювати теоретичний матеріал у навчальний; здійснювати психолого-педагогічний відбір теоретичного матеріалу та педагогічних технологій у плануванні навчально-виховних заходів, створювати програми для проведення заходів зі згуртованості колективу та зміцнення дисципліни; вміння створити умови для особистісного розвитку навчальної групи, розвивати здатність до прогнозування розвитку навчальної ситуації на основі проведеного аналізу.

Формування вищевказаного компоненту відбувається під час навчальної та виховної діяльності, де перш за все актуалізується мотиваційно-потребова та ціннісно-сміслова сфери особистості. Мотиваційно-потребова сфера зумовлює особу до дії та викликає активність суб'єкта з певною метою. Набуття психолого-педагогічної компетентності залежить від інтересів, емоцій, психологічної спрямованості студента, що слугують мотивацією до пізнання. Тому завдання викладачів та командирів підрозділів актуалізувати інтерес до педагогічного та психологічного аспекту професійної діяльності пожежників-рятувальників, під час якого й відбувається формування необхідних вмінь та якостей. Знання педагогом ціннісно-сміслової сфери особистості, яка актуалізується під час навчання, дозволяє регулювати ставлення особистості до професійної діяльності. Важливим є врахування ціннісних орієнтацій, спрямованості особистості, соціальних стереотипів, що сприяє підвищенню професійності майбутнього фахівця пожежно-рятувальної служби.

Розглянемо особистісний компонент формування готовності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби до психолого-педагогічної компетентності. У процесі нашого дослідження з'ясовано, що до особистісних якостей пожежника-рятувальника відносяться: розвинений соціальний інтелект (здатність до розуміння власної поведінки та поведінки оточуючих), фасилітивність (використання "підтримуючого" стилю соціальних відносин), комунікативна компетентність, спостережливість, швидка орієнтація, дисциплінованість, самоконтроль, витривалість, відповідальність, емпатія, рефлексія, прагнення підвищення професійної компетентності, організаторські здібності, високий рівень адаптивності. Отже, компоненти психолого-педагогічної компетентності поєднанні між собою та є взаємообумовленими.

Необхідність визначення сформованості психолого-педагогічної компетентності спонукала окреслити комплекс критеріїв, серед яких: розвинена здатність до долання труднощів в надзвичайній ситуації; рефлексивне мислення; розвинена пізнавальна, інтелектуальна, самоактуалізуюча активність; розвинута комунікабельність, емпатія, інтелектуальні якості. Необхідним є вміння провести педагогічні заходи та мотивувати слухача (розробити та провести заходи по упередженню наслідків дії в екстремальних ситуаціях серед колег, надавати інформацію з безпеки життєдіяльності серед цивільного населення тощо); знання психолого-педагогічних методів впливу на суб'єкт тощо. Звертається увага на рівень засвоєння студентами навчального матеріалу, вмотивованість до набуття професіоналізму, сформованість психолого-педагогічних знань, умінь та навиків, особистісний розвиток.

Навчання необхідно вибудовувати з урахуванням формування у майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби конкретних психолого-педагогічних умінь для виконання певних видів педагогічної діяльності. Виокремлено такі вміння: організаторські (вміння організувати навчальний процес; вміння здійснювати управління оперативними підрозділами, караулом, проводити інспекційну роботу); вербальні (використовувати багатство мови у професійній роботі для проведення бесід, просвітницьких заходів; володіння технікою активного слухання; використання мовленнєвого етикету); невербальні (вміння невербально передавати інформацію під час навчального процесу; вміння декодувати невербальну інформацію, що надходить від оточуючих); гностичні (вміння збирати, аналізувати отриману інформацію)

Кінцевим результатом і показником формування психолого-педагогічної компетентності фахівців пожежно-рятувальної служби є професійна адаптація. Під адаптаційними можливостями ми розуміємо готовність та здатність майбутнього фахівця пожежно-рятувальної

служби до конструктивної, спонтанної поведінки. Необхідним для майбутнього фахівця пожежника-рятувальника є сформована лабільність поведінки, рефлексивність, відчуття внутрішньої гармонії, що сприяє адаптації особистості до існуючих у суспільстві вимог та критеріїв оцінок. Оволодіння майбутнім фахівцем психолого-педагогічною компетентністю передбачає розвиток його адаптаційних можливостей, адже, як стверджувалось вище, психолого-педагогічні вміння у роботі пожежника-рятувальника вимагають виконання різноманітних видів діяльності. Нижче подана розгалужена схема критеріїв професійної адаптації майбутніх пожежників-рятувальників (рис. 2. Критерії професійної адаптації майбутніх пожежників-рятувальників).

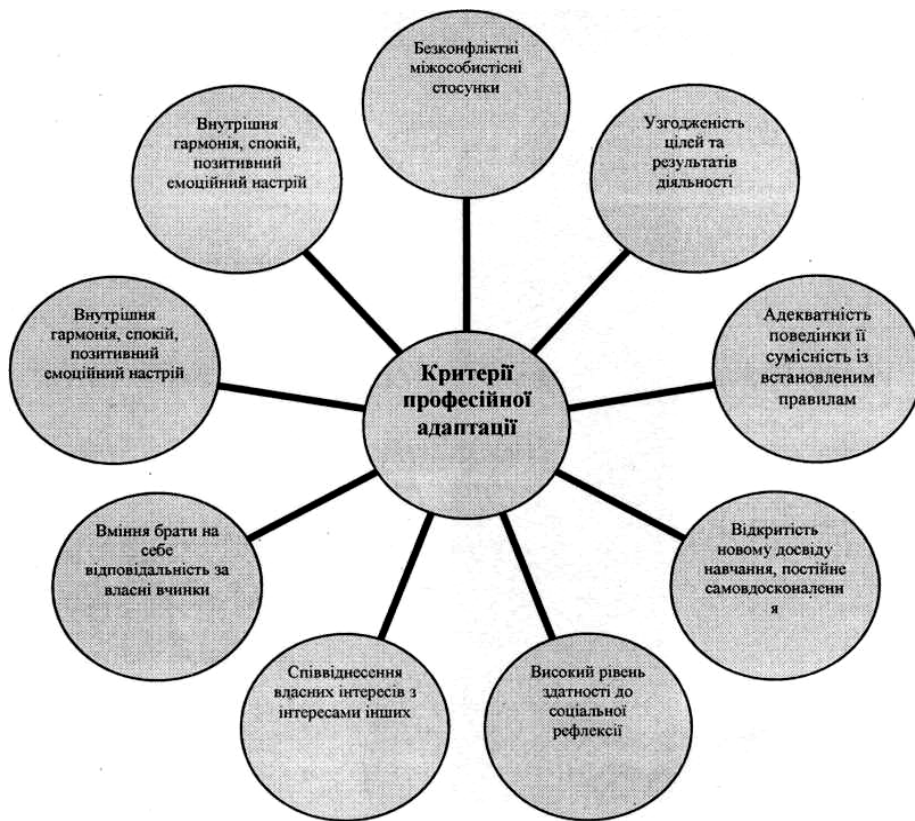

Рис. 2. Критерії професійної адаптації майбутніх пожежників-рятувальників

У моделі (рис. 1. Модель реалізації системи формування психолого-педагогічної компетентності фахівців пожежно-рятувальної служби) професійна адаптація представлена як кінцевий результат, до якого майбутній фахівець рухається протягом усього навчання. Важливим для професійної адаптації є вміння майбутніх спеціалістів налагоджувати безконфліктні міжособистісні стосунки. Такі стосунки сприяють кар'єрному зростанню, адже позитивний емоційний клімат в колективі є запорукою продуктивної роботи.

Вміння реалізовувати набуті знання та навички формується протягом навчання у ВНЗ та є необхідною умовою професійного становлення спеціаліста. Вміння реалізовувати професійні психолого-педагогічні вміння є показником як професійної адаптації, так і професіоналізму спеціаліста. Так, вміння реалізовувати набуті знання виявляється у цілеспрямованості, узгодженості цілей та результатів діяльності. Останнє залежить від вміння спеціаліста чітко поставити мету роботи, сформулювати завдання та скласти план виконання поставленої мети. Також одним із вагомих критеріїв професійної адаптації є адекватність поведінки та сумісність із встановленими правилами, відкритість новому досвіду, навчання, постійне самовдосконалення. Спеціаліст, що прагне до самовдосконалення, підвищення професійного рівня, повинен мати розвинені навички саморефлексії. Такі навички спеціаліст набуває під час проходження психолого-педагогічних занять, де основним є навчання його вміння співвідносити власні інтереси з інтересами інших, брати на себе відповідальність за власні вчинки, набуття внутрішньої гармонії, спокою, позитивного емоційного настрою.

Отже, професійна адаптація включає в себе наявність у майбутнього професіонала відчуття відповідальності за власні вчинки, відкритість новому досвіду навчання, соціальну рефлексію, патріотичні відчуття тощо. Формування у студентів вищевказаних критеріїв відбувається за рахунок мотивування їх викладачами до набуття професіоналізму, ціннісних орієнтирів, що в кінцевому результаті й дозволяє сформувати професійно адаптованого спеціаліста.

Кінцевим етапом формування психолого-педагогічної компетентності є розвиток когнітивної, емоційної поведінкової сфери у фахівця пожежно-рятувальної служби. Так, когнітивна сфера включає професійну компетентність, рефлексивність, децентрацію мислення; емоційна сфера передбачає високу чутливість і тактовність, позитивне ставлення до іншої людини та її почуттів, відвертість у прояві власних почуттів, наявність толерантності до фрустрацій, стресостійкість; поведінкова сфера включає здатність до саморегулювання, коригування власних дій, упевненість, відповідальність за власні вчинки.

Висновки. Таким чином, у статті представлено структурно-функціональну модель формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби. Окреслено етапи формування психолого-педагогічної компетентності, педагогічні умови організації освітнього процесу. Визначено компоненти психолого-педагогічної компетентності: професійно-діяльнісний та особистісний. З'ясовано, що психолого-педагогічна компетентність має

стаття для студента не лише засобом професійного становлення, кар'єрного зростання, а й основою збагачення особистісного досвіду. Знання, отриманні студентами під час навчання, повинні бути ґрунтовними та знайти реалізацію у практичній педагогічній діяльності навчання, виховання тощо.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Большой психологический словарь / [сост. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зінченко]. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2003. – 672 с.
2. Новейший философский словарь / [сост. А. А. Грицанов]. – Мн.: Изд. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
3. Оксфордский толковый словарь по психологии / [ред. А. Ребера]. - 2002. – 588 с.
4. Плиско К. М. Принципи, методи й форми навчання української мови: теоретичний аспект / К. М. Плиско. – Х. : Основа, 1995. – 240 с.
5. Штофф В. А. Моделирование и философия / В. А. Штофф. – М. : Наука, 1966. – 218 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Іващенко Оксана Алімівна – доцент кафедри іноземних мов та технічного перекладу Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля.

Коло наукових інтересів: проблеми формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби.

АДАПТАЦІЯ ДО НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Альона КАЛАШНІКОВА (Кіровоград)

У статті розглядаються підходи до дослідження феномену адаптації. Розкрито сутність поняття адаптації до навчально-пізнавальної діяльності студентів. Проаналізовано співвідношення між дидактичною та адаптацією до навчально-пізнавальної діяльності першокурсників.

В статті розглядаються підходи к исследованию феномена адаптации. Раскрыто сущность понятия адаптации к учебно-познавательной деятельности. Проанализировано соотношение между дидактической и адаптацией к учебно-познавательной деятельностью первокурсников.

Ключові слова: адаптація, адаптаційні процеси, дидактична адаптація, адаптація до навчально-пізнавальної діяльності, зовнішні та внутрішні складові процесу адаптації до навчально-пізнавальної діяльності, структурні елементи загального адаптаційного процесу.

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення в Україні зумовлюють необхідність удосконалення професійної підготовки спеціалістів, які мають працювати в системі «людина-техніка».

В умовах суспільних трансформацій та входження України до європейського освітнього простору адаптація курсантів – майбутніх диспетчерів до навчально-пізнавальної діяльності в процесі професійної підготовки має ґрунтуватися на особистісно-орієнтованому підході [1]. Як засвідчує життя, зміст вищої освіти в Україні орієнтується на зростання ролі особистості студента, розвиток його професійних,